

Sociologie umění

Sociální role a postavení umělce
ve společnosti

Literatura

- Walter Salmen: *Der fahrende Musiker im europäischen Mittelalter*, 1960
- Verena Krieger: *Was ist ein Künstler? Genie – Heilsbringer – Antikünstler*, 2007
- Martin Warnke: *Hofkünstler. Zur Vorgeschichte des modernen Künstlers*, 1985, 1996
- Howard S. Becker: *Art Worlds*, 1982

Pojmy sociální status a sociální role

Sociální status je místo, které individuum zaujímá v určitém sociálním systému. S tímto místem je spojen souhrn způsobů chování, které jsou od individua ostatními členy společnosti očekávány. Soubor těchto očekávání je vyjádřen v pojmu *sociální role*.

Prehistorie

- nerozlučná jednota praktického a estetického zájmu
- personální unie umělce-kouzelníka, kněze a medicinmana
- charisma – pozdější aura spojovaná s rolí umělce pozůstatkem

Sociální předpoklady osamostatnění role umělce

- „Neolitická revoluce“:
 - zásadní proměna preliterárních společností v 10. či 9. tisíciletí př.n.l.
 - přechod k zemědělství
 - dělba práce a funkcí – specializace na řemesla
 - komplexnější společenská organizace
- Urbanizace – vznik městských kultur
 - koncentrace obyvatelstva
 - hospodářská racionalita a monetarizace ekonomiky
 - luxusní konzum

Důsledky proměn ve starém Orientu

- umění ve službách kultu či dvorské reprezentace – sociální funkce nepřipouští estetickou autonomii
- producent umění jako řemeslník
- postupný společenský vzestup v Egyptě

Antika

- epická poesie hrdinského období – profánní básnictví ve službách válečnické šlechty
- pěstována poměrně vysoce postavenými „amatéry“
- poměrně brzy doklady o potulných profesionálech, kteří se obraceli k širšímu publiku
- postupně vznik profesionálních literátů
- individualismus – např. signování výtvarných děl od 7. stol. př.n.l.
- postupně estetická emancipace od praxe
- básník vyšší postavení než výtvarný umělec (stále chápán více jako řemeslník – manuální práce)

Středověk

- klášter jako instituce – role uměleckých škol, znaky anonymity a kolektivnosti tvorby
- rozvoj měst a monetarizace – přesun centra

Kurtoasie a minnesang

- *Norbert Elias: Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogene-tische Untersuchungen (1939, 2. vyd. 1969)*

Případová studie: výkonní umělci ve středověku a renesanci

- „**Tvůrci**“: troubadouři a truvéři, minnesang – vyšší umění dvorů,
- „**Interpreti**“: potulní hudebníci (špilmani, fahrende Musiker v němčině) – „populární“ kultura

Označení

- troubadour (trobador) - *langue d'oc* (provensálština)
- trouvèr (*langue d'oïl*)
- Minnesänger (Německo)

Na vyobrazení z roku 1320 Václav II. s dvorskými pěvci

Bernart de Ventadorn (asi 1130-asi 1190)

- *Can vei la lauzeta*

*Přečkaje všie zlé stráže
puojduť k milé hrdlo váže.
Svuoju kuoň pustím po dúbřavě,
sám s ní sedu rozmlívaje.
Již ptáčkové zhuoru vstali,
vzhuoru vstavše zazpívali,
zazpievavše pryč letěli,
mě smutného zde nechali.*

*Tiem zpívaním, tiem voláním
ubudichu krásnú paní.
Když se j' ze snu probudila,
ke mně mile promluvila*

*a řkúc: „Brachku, čas jest vstáti
skuoroť bude již svítati!
Den se blíží, ten já znaji,
vše zlé stráže vzhuoru vstávají.“*

*Rozlúčenie mezi náma,
klevetníčkóm radost dána!
Protož, milá, bu_važ věrna,
žádný zlý sok mezi náma!*

Staročeská *alba*, zapsaná v 15. století (rukopis Třeboň A 7, fol. 154a-154b). Uvedena s pořadím veršů podle rekonstrukce V. Černého (1948: 288), citováno v transkripci J. Lehára (1990: 234).

Fahrende Musiker – dobová označení

- Podle Salmena 5 základních označení
 - *joculator*
 - *mimus*
 - *histrion*
 - *spilman*
 - *igrec*
- Další vývoj
 - ministerialis → minstrel
 - Musikant, musician

Sociální role spielmanna

*„Povím vám, při svatém Otci,
rád o svém způsobu:
Je nás více dobrých kumpánů
a takového jsme druhu,
že se raději najíme
tam, kde nás pozvou,
i raději a hbitěji,
než tam, kde platíme svou útratu...
Nedbáme o to, mít majetek,
jen když máme co jíst.
Utratíme víc na jedné hostině,
než budeme moci vydělat za měsíc...
A styk s pěknými dámami,
to též patří k našemu řemeslu..*

Riote de monde [Rvačka světa], 13. stol. Citováno podle Václava Černého (1958: 224-225)

Vztah církve k potulným hudebníkům

- *„Ale když jsem se o hudcích zmínil a o pištcích, slušie to věděti také, že také by mohli mezi dobré řemeslníky takoví lidé počteni býti; neb utěšení takových skrovně a v svůj čas také bývá potřebie lidem, a mohú někdy bez hříechu býti. Protož hudci, pištcí, žakéři, kdyby kázaně a v svůj čas, nepřekážejíc službě boží, a skrovně, Boha se dokládajíc, své řemeslo vedli, také by těch dobrých andělův zde podobenstvie nesli, a mohli by i božie tělo přijímati: ale že jsme tak nestateční lidé, jakž se s takovou marnou věcí obieráme, tak neumieme miery sobě uložití. Protož hudci, pištcí a kajkléři, počnúc svú marností těšiti lid, neumějí tomu miery vzieti; ale i peskú řečí a nebohobojnú, i také mluviece protiv Bohu i protiv kněží, i v čas božie služby, i po devietníku, ješto by již křestěné plakati jměli za své hříechy, i v středu v první po masopustě nepřestanú řemesla svého, a správně jmajíc přestati. Ale když neslušie, tehdy oni viece tiem lidi odvodie náboženstvie a božie služby; jakož vídáme na posviecení, a jakož sem řekl, po devietníku k masopustu ... a druhdy i u puostě, a netbajíc na to, že kostel napomíná, aby lidé plakali na své hříechy a ponižili se, pomniec, ež jsou popel a u popel se obrátie. A protož, když tak zevně nepořádně svého řemesla užívají, netbajíc na Buoh, neslušie jim dáti božieho těla, donindž toho neostanúc, nebudú se káti svého bludu ... “Tomáš ze Štítného: Knížky šestery o obecných věcech křestʹanských. (vyd. K. J. Erben, Praha 1852, s. 171).*

Názor hudebních teoretiků

- Musicorum et cantorum magna est distantia, isti dicunt, illi sciunt, quae componit musica. Nam qui facit, quod non sapit, diffinitur bestia
- [Mezi *musici* a *cantores* je velký rozdíl. Tito pouze zpívají, oni ale také vědí, co *Musica* ukládá. Neboť kdo dělá, čemu nerozumí, budiž zván hovadem]“

Právní postavení

- *„Udeří-li kdo osobu obecnou [eine gemeine Person], knechta, kuplíře či spielmanna, který si to zasloužil neslušnými projevy nebo jednáním, nemá platit pokutu ani soudci ani bitému, nýbrž naopak má bitému s veselou myslí ještě tři rány zasadit.“*
- Z městského privilegia uděleného Vídní Rudolfem Habsburským 24. 6. 1276.

Světské autority – reprezentativní funkce hudby

- bubeník a trubač a královského trůnu
- Illuminace z Liber viaticus Jana ze Středy, biskupa a kancléře Karla IV.

Korunovace Fridricha Falckého 1619

126–127) Hudba při korunovaci Fridricha Falckého v katedrále sv. Víta v Praze / 1619
Musik bei der Krönung Friedrichs von der Pfalz in der St. Veits-Kathedrale in Prag / 1619
The band at the coronation of Frederick of the Palatinate in St. Vitus Cathedral in Prague / 1619

Sociální kategorie, skupina a asociace

- 1) U **kategorie** (souboru) osob přítomnost společného znaku anebo vlastnosti nijak neovlivňuje jednání nositelů této vlastnosti vůči sobě navzájem. Tito jednotlivci si dokonce vůbec nemusí uvědomovat, že danou vlastnost mají. (...)
- 2) V případě **skupiny** existence určitého společného prvku již bezprostředně ovlivňuje jednání členů skupiny vůči sobě navzájem. Spolu s pocitem sounáležitosti směrem dovnitř krystalizuje také vědomí odlišnosti od nečlenů skupiny. (...) Skupina (na rozdíl od kategorie) se vyznačuje určitou vnitřní strukturou. (...) I když nemusí existovat předpisy určující vztahy nadřízenosti a podřízenosti, dochází v rámci skupin k nestejno-měrné distribuci autority.
- 3) Teprve u **asociace** se podobnost postavení individuí projevuje v podobě uvědomovaného společného zájmu. (...) Asociace pak slouží k tomu, aby společný zájem byl prosazován navenek.
- (Keller 1986: 54-55)

Profesní korporace spielmannů

- Označení *Zunft*, *Gilde* nebo *Bruderschaft*, ve francouzštině *confrérie*, španělštině *corporación*, v italštině *arte* a češtině *cech*
- Funkce:
 - prosazovaly *monopolní zájmy a privilegia* v rozdělování trhu prostřednictvím výsadních práv k veřejnému provozování hudby v lokalitě.
 - směrem dovnitř hudebnické profese vytvářely a utvrzovaly *společenskou hierarchii*, vytvářely *mechanismy sociální kontroly* profesionální etiky a norem chování, a v neposlední řadě vykonávaly *jurisdikci* nad svými členy v míře, která jim byla svěřena vrchností. Kromě toho plnily některé *charitativní funkce* vůči svým členům a jejich rodinným příslušníkům.

Tradiční status umělce

- Před novověkem jednotlivé druhy samostatně – malíř, sochař, architekt, hudebník, básník
- řemeslná činnost malíře a sochaře, architekt blíže k *artes liberales* – předpoklad aritmetika a geometrie
- poesie a hudba vyšší status díky blízkosti ke „svobodným uměním“
- vzestup ke statusu „umělce“ vázán na intelektualizaci jejich činnosti
- v antickém Řecký výtvarná umění jako „techné“, umělec „banausos“ (βάναισος) – nevzdělaný řemeslník.

Od řemeslníka k tvůrci

- Středověk – organizace umělců formou gild a cechů (italsky „*arti*“), které regulovaly vzdělávání, právo a dodržování oborových norem
- Ceny výtvarných děl – podle formátu, počtu zobrazených figur, hodnoty použitých barev a materiálu, často naturální odměna
- Emancipace umělce spojena s překonáním tohoto tradičního cenového systému. Místo hodnoty materiálu či reálně vynaložené pracovní doby je sláva umělce rozhodujícím kritériem pro cenu díla.

Pověst a sláva

- autoportrét – běžný na konci 15. století
- biografie – humanistický zájem nejprve patří aristokratům – „viri illustri“, přenáší se na básníky
- první autobiografie výtvarného umělce – Lorenzo Ghiberti kolem 1450
- Giorgio Vasari 1550 – život a dílo italských malířů od konce 13. století do jeho současnosti , počátek dějepisectví umění

Intelektualizace výtvarného umění

- Filippo Brunelleschi (1377-1466) – centrální perspektiva – matematické fundování praxe – vztah ke svobodným uměním
- Leone Battista Alberti (1404-1472) – traktát *Della Pittura* (1435) – kompetence a pravidla, vztah k vědě, ideál „uomo universale“
- teze o propojení malířství a vědy, pozorování přírody – Leonardo da Vinci (1452-1519), nedokončený traktát o malířství
- zrod instituce zprostředkující potřebné teoretické znalosti – náhrada školení v cechovní dílně „akademií“
- 1563 Florencie „Accademia del disegno“ založena velkovévodou toskánským. Osvobození od cechu, existence na dvoře provázena jinými tlaky a omezeními – „Hofkünstler“

Renaissance

- Vytváří se postupně konstelace znalec a sběratel na jedné, pro „anonymní“ trh tvořící umělec na straně druhé
- Autonomie umění
- Autonomie a risiko

18. století a myšlenka geniality umělce

- druhá polovina 18. století
- kontext konflikt tradice a modernosti
- „napodobování“ proti „tvorbě“
- Goethe – der „gottgleiche Genius“
- paradoxní role - očekávání, že geniální umělec porušuje konvence chování v roli

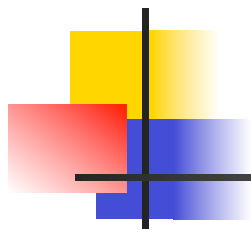
Současná typologie umělců podle Beckera

- Howard S. Becker: *Art Worlds* (1982)
- umělecké světy a kolektivní aktivita
- typologie umělců na základě míry konformity s konvencemi uměleckých světů

Typologie

- integrovaní profesionálové
- nonkonformisté (mavericks) – inovace odmítnutím stávajících pravidel – alternativní organizační modely
 - Charles Ives (1874-1954)
- „folk artists“ – lidoví umělci, amatéři, ne profesionálové – integrovaní v komunitě
- naivní umělci – outsiders

Exkurs

CHARLES IVES

Problém americké „národní“ hudby

- „bostonská“ či „druhá novoanglická škola“:
 - John Knowles Paine (1839-1906)
 - George Chadwick (1854-1931)
 - Horatio Parker (1863-1919)
 - Edward MacDowell (1861-1908).
 - Působení A. Dvořáka, žák Arthur Farwell (1872-1951) jako organizátor a vydavatel.

Charles Ives

- Narodil se v Danbury, Connecticut, 20.10.1874, zemřel v New Yorku 19.5.1954.
- Na Yalské univerzitě studoval hudbu u Horatio Parkera (1894-98).
- Nehudební profese v pojišťovnictví

Ives o své profesi

- „The fabric of existence weaves itself whole. You can not set art off in the corner and hope for it to have vitality, reality and substance. There can be nothing “exclusive” about a substantial art. It comes directly out of the heart of experience of life and thinking about life and living life. My work in music helped my business and my work in business helped my music.“

Recepce díla

- Izolace skladatele.
- Dílo bylo až do roku 1939 prakticky neznámé s výjimkou *klavírní sonáty č. 2 „Concord, Mass., 1840-1860*, kterou Ives vydal roku 1919 vlastním nákladem, a sbírky 114 písní, vydané stejným způsobem v roce 1922.
- Teprve provedení skladeb *Three Places in New England* v roce 1930 a *Concord Sonata* v roce 1939 přivedlo Ivesovu hudbu do povědomí zasvěcených avantgardních kruhů hudebního publika.

Charakteristiky stylu:

- strukturální povaha disonancí v Ivesově hudbě (emancipace disonance) („*Beauty in music is too often confused with something that lets the ears lie back in an easy chair.*“).
- polytonalita
- emancipace zvukové barvy
- polyrytmie
- „montáž izolovaných prvků v hudbě“
nesynchronní proudy či pásma

Poetika

- Hudba podle Ivese vyjadřuje duchovní a etické kvality.
- V *Essays Before A Sonata* napsal: „My God! What has sound got to do with music!“
- Za kvalitu umění považoval „substance“.
- Podle něj Wagner či Debussy příliš zdůrazňovali techniku, formu a slyšitelnou, smyslovou kvalitu. *„Debussy’s content would have been worthier his manner if he had hoed corn or sold newspapers for a living.“*

Duchovní a intelektuální kontext

- Největšími umělci, majícími „substance“, jsou podle něj Bach, Beethoven a spisovatelé Emerson a Thoreau.
- Ralph Waldo Emerson - americký filozof a spisovatel (1803-1882). Usadil se v Concord, Mass.
 - „Our day of dependence, our long apprenticeship to the learning of other lands, draws to a close... We have listened too long to the courtly muses of Europe... We will walk on our own feet; we will work with our own hands; we will speak our own minds.”
- Jeho žákem Henry David Thoreau (1817-62)
 - *Walden, or Life in the Woods* 1854

Symfonie

- 4 symfonie číslované
- *Third Symphony „The Camp Meeting“*
1904
 - 1. Andante „Old Folks Gathering“
 - 2. Allegro „Children’s Day“
 - 3. Largo „Communion“

Další symfonické skladby

- *The Unanswered Question* 1906
- 3 Orchestral sets
- *First Orchestral Set (A New England Symphony; Three Places in New England)* 1908-?14
 - 1. The Saint-Gaudens in Boston Common
 - 2. Putnam's Camp, Redding, Connecticut
 - 3. The Housatonic at Stockbridge
- *A Symphony: New England Holidays* (dokončeno 1913)
 - Washington's Birthday
 - Decoration Day
 - **The Fourth of July**
 - Thanksgiving and Forefathers' Day

Klavírní dílo

- *Second Piano Sonata „Concord, Mass., 1840-60“*, komponováno 1909-15, vydání vlastním nákladem v roce 1920, drobné úpravy a revize však pokračovaly až do 40. let.
 - 1. Emerson
 - 2. Hawthorne
 - 3. The Alcotts
 - 4. Thoreau
- *Three Quarter-tone Pieces (1923-24)*

Organizační struktury moderní hudby v USA

- *International Composer's Guild* (1921-27) a její nástupkyně *Pan-American Association of Composers* (1928-34) – modernisté, Edgar Varèse a Charles Ives
- *League of Composers* (1923 - ca. 1946) – francouzsky orientovaní skladatelé, Aaron Copland
- *New Music Society* (založena 1925 Henry Cowellem), časopis *New Music Quarterly*